

Szakolczai György:

Az euró reformja: a keynesi szellemű megoldás

Kézirat

Az euró nem tekinthető egyértelmű sikertörténetnek, sem a tények, sem a közgazdasági elmélet és irodalom világában.

Az euró: a tények és az irodalom

A szorosabb európai együttműködés, pénzügyi téren is, elkerülhetetlen, és e cikk célja az ehhez vezető legjobb út keresése. Ez nem változtat azon, hogy a tények nehezen minősíthetők egyértelműen kedvezőnek. Amint ez köztudott, Izland visszavonta az EU-nak benyújtott csatlakozási kérelmét, Norvégia pedig az EU csatlakozás kérdéséről tartott népszavazás eredménye szerint nem lépett be az EU-ba. Svédország az euró bevezetéséről tartott népszavazás eredményének megfelelően nem lépett be az euró-övezetbe. Dánia és az Egyesült Királyság az euró létrehozásával foglalkozó tárgyalások során eleve bejelentette, hogy nem vezeti be az eurót. Dánia erről külön megállapodást kötött az EU-val, és ennek értelmében maradt ki az euró-övezetből. Az Egyesült Királyság kilépéséről itt csak annyit, hogy a népszavazást valóban az olcsó kelet-európai munkások tömeges bevándorlásától féltő munkások szavazatai dönthették el, a politika világában azonban a nemzeti politikai szempontok által vezetett konzervatívok voltak a kilépés előrevívői. Nem vezette be az eurót Lengyelország, Csehország és Magyarország sem, Csehország a már harminc éve fennálló bizalmatlanság folytán, a másik két ország pedig a jelenlegi kormánynak a korábbiakkal ellentétes preferenciarendszere miatt. A többi kelet-közép-európai ország csatlakozása vagy de facto már megtörtént, vagy sínen van. Ha elfogadjuk azt az általános szóhasználatot, hogy az EU az öt alapító államból álló centrumból és a nyugati, északi, keleti és déli szárnyból tevődik össze, akkor az euró-övezet nyugati szárnya Írországra zsugorodott, az északi szárny megszűnt, és ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy nem léptek be azok, akiknek volt valóságos választási lehetőségük. A keleti és déli szárny tagállamainak valójában nem nagyon volt választási lehetőségük. Lengyelország és Magyarország kimaradása döntő részben nagyon is vitatható politikai szempontok következménye, de a politikai szempontok voltak a dominánsak a belépők esetében is: a csatlakozásra való alkalmasságának, az ország „felnőtt voltának” bizonyítása.

Áttérve a tények világáról a közgazdaság-tudomány, az irodalom világára, a közgazdaságtudománynak az euróról alkotott véleménye ugyancsak nem tekinthető egyértelműen pozitívnak. Hangsúlyoznom kell, hogy ennek a cikknek nem lehet célja az ezzel foglalkozó óriási irodalom és ezen belül az ugyancsak óriási magyar irodalom áttekintése és értékelése. Ehhez nem egy másik cikk, hanem egy teljes kötet kellene; itt csak a cikk fő mondanivalójának előadását megelőző rövid bevezetésre törekedhetem. A közgazdaság-tudományi vitát, az euró értékelését és kritikáját Feldstein (1997a) indította meg. Már cikke címében leírta nemcsak azt, hogy az euró létrehozására elsősorban politikai szempontok vezettek, hanem azt is, hogy szerinte gazdaságilag tehertétel (liability). Feldsteinnek ezt az alapvető fontosságú cikkét rövidesen követte e témában írt másik cikke (Feldstein 1997b), amely az euró bevezetésének nemzetközi politikai következményeit tárgyalja. A kritika legutolsó nagy súlyú elemének Stiglitz könyve (2016) tekinthető, amely már a címében viseli az ő legfontosabb következtetését: a közös valuta Európa jövőjét fenyegeti. A könyv teljes egészében éles támadás az euró ellen.

Ugyanebben az évben jelent meg azonban két olyan könyv, amelyeknek sokkal korábban, az euró bevezetésére vonatkozó javaslat közzétételének idejében kellett volna megjelenüek. Dyson és Maes (2016) munkája az euró létrehozásában részt vevő vezető értelmiségiek-

ről szó. Köztük a politikusok dominálnak, és alig van közgazdász, ami megerősíti Feldstein fenti alapvető megállapítását a politikai szempontok elsődlegességéről, vagy akár ennek magyarázata. Az itt tárgyalt legismertebb közgazdász és pénzügyi szakértő Lámfalussy, aki e cikkgyűjtemény 11. tételében Cassandraként kétségbe vonja a pénzügyi stabilitás lehetőségét. A másik könyv, Brunnermeier, James és Landau könyve (2016) valóságos elméleti bevezetés az euró tárgyalásához. Részletesen tárgyalja a német és francia gondolkozást, amely megalapozta az európai intézményeket, valamint a köztük fennálló különbségeket, amelyek megléte az euró alapvető problémája, és amelyek feloldása az euróval kapcsolatos alapvető feladat. Szerintem joggal állítható, hogy ennek a könyvnek két évtizeddel korábban kellett volna megjelennie, mert az ebben leírtak alapos figyelembevétele más és jobb menetet adhatott volna az eseményeknek. Igaz ugyan, hogy hibáinkból tanulunk, és ez a könyv a közelmúlt eseményei és hibái felismerése nélkül nehezen lett volna megírható. Itt, az elméleti alapok között kell tárgyalnom Blyth (2013/2015) terjedelmes és nagyigényű könyvét az euró-zónában az euró bevezetésével valósággal elkerülhetetlenné tett pénzügyi szigorról (austerity), amelyet már a könyv bevezetése veszedelmes (tév)eszmének minősít. Azt hiszem, hogy elsősorban ez a könyv az, amelyet ismertetni kellene a magyar közgazdász társadalommal, ámde ez nem oldható meg e cikk keretei között, de feltétlenül megoldandó feladat.

E megítélésem szerint legfontosabb művekről át kell térnem az időrend szerint tárgyalásra. Az euróval foglalkozó legelső könyvek elkerülhetetlenek és óriási sikernek tekintik a közös valuta bevezetését. E korai irodalomból ki kell emelnem Corbett könyvét (1993), amely mindörökre nélkülözhetetlen, mert a Maastrichthoz vezető út és Maastricht pontos és pontosan dokumentált leírása. Ugyancsak mindörökre nélkülözhetetlen Issing könyve (2008), amely az euró születésének pontos leírása. Az angol nyelvű könyvből nem állapítható meg a német eredeti közzétételének időpontja. Nem részletes dokumentációval, hanem az események jól áttekinthető leírásával foglalkozik Swann 1970 és 2000 között szinte számtalan kiadásban megjelent és az események menetét követő könyve. Ugyancsak az euró korai történetével foglalkozik Marsh két kötete (2009, 2011). A második kötet címében és tartalmában is különbözik az elsőtől, de a két kötet szemlélete, sőt szövegének nagy része is azonos.

1980 után, a politikában Reagan és Thatcher uralmával, a közgazdaság-tudományban pedig Friedman megjelenésével gyakorivá vált az a nézet, hogy a keynesi gondolkozás elavult és tarthatatlanná vált. Szerintem ez a nézet az, amely elavult és tarthatatlanná vált már csak azért is, mert a 2008-2009-ben csúcspontját elérő válság mindenütt és az euró-zónában is – itt a szerződés elveinek és a megállapodás írásban rögzített szavainak kifejezett megsértésével – elkerülhetlenné tette a keynesi eszközök alkalmazását. Szinte közvetlenül a válság kitörése után jelent meg Krugman könyve (2009), amely hangsúlyozza, hogy a válság szükségképpen a depressziós közgazdaságtan eszközeihez való visszanyúlásra vezetett, ami vitathatatlan. A válság adott alkalmat az EU-t és az eurót élesen támadó kötetek kiadására. Ilyen szellemű Elliott és Atkinson könyve (2016), amely már a tartalomjegyzékben az „égő ház kijárat nélkül” és az „euro inferno” kifejezéseket használja. Ez a könyv nagyon jól mutatja azt a hangulatot, amely az Egyesült Királyságnak az EU-ból való kilépésére vezetett.

Az euró válsága nagy súllyal jelent meg a magyar irodalomban is. A sort Csaba László cikke (2012) nyitja meg, amely az akkori helyzetnek megfelelően joggal veti fel a kérdést, hogy összeomlik-e vagy fenntartható lesz az euró-zóna. A válasz a fennmaradás valószínűsége volt, de a folyamatosan problematikus helyzet fennmaradásával (muddleng through). A legfontosabb magyar kérdés természetesen az euró-zónába való belépés vagy be nem lépés alternatívája volt és ma is az. E kérdés tárgyalásának legfontosabb és legnagyobb méretű vállalkozása Neményi Judit és Oblath Gábor szokatlanul terjedelmes, százoldalas cikke (2012). E cikket Békés Gábor, Benczes István, Bod Péter Ákos, Bokros Lajos, Csaba László, Csermely Ágnes, Kutasi Gábor, Mellár Tamás, Palánkai Tibor, Rácz Margit és Soós Károly Attila, valamint a GKI Gazdaságkutató Zrt. és a Kopint-Datorg Zrt. hozzászólásai, majd Mihályi Péter

utólagos hozzászólása (2012) egészítette ki. Az ezzel foglalkozó eddigi hazai irodalom lezárásának Csaba könyve (2018) tekinthető, ismerteti Szakolczai (2019). Ez a könyv, nem írva ugyan ezt le ezekkel a szavakkal, arra jut, hogy beigazolódott a 2012. évi, végső következtetés: az euró, tele ugyan feszültségekkel és problémákkal, de fennmaradt, ámde érvényesül a muddling through szelleme.

Ez a vázlatos irodalmi áttekintést a jövőre vonatkozó fejtegetések talán még inkább vázlatos számbavétele fejezheti be. A jövőbeli irányra vonatkozó fejtegetéseket csak a múlt áttekintése alapozhatja meg. E téren a Beblavy, Dobham és Ódor szerkesztésében és a Szlovák Nemzeti Bank támogatásával megjelent terjedelmes kötet (2011) nyújtja a legtöbbet. Véleményem szerint a kötet 6., a balti országok pénzügyi válságával foglalkozó fejezet érdemi a legnagyobb figyelmet, de ez a nézetem természetesen vitatható. Pisany-Ferry könyve (2011) ugyancsak a múlt áttekintésével kezdődik, de a jövőre vonatkozó részletes javaslatok hosszú sorát adja elő. Aglietta könyve (2018), amelynek előzménye, illetve első változata franciául jelent meg (2012, illetve 2014), ugyancsak a problémákból indul ki, de már ezek megoldására koncentrálna. Végül Buckley és Arner terjedelmes könyve (2011) a tengeren túli országok válságainak áttekintésével indul és a kérdés jogi oldalára, valamint az IMF-re koncentrálna ugyan, alapos elemzése azonban mégis fontos kiinduló pontja lehet az euróval kapcsolatos problémák megoldásának is, mert szükségképpen párhuzamosak a világ és Európa pénzügyi problémái és az ezek megoldását célzó elképzelések is.

Mind a tények, mind az irodalom áttekintése arra vezet tehát, hogy az euró kérdése nem tekinthető megoldottnak és lezártnak, és ezért az e kérdéssel való foglalkozás nem helyteleníthető. Nem helyteleníthető tehát egy új, alternatív javaslat előterjesztése, különösképpen, ha ez az alternatív javaslat fenntartja az európai közös pénzt és az európai országok közti legszorosabb pénzügyi együttműködést, amire szerintem feltétlenül szükség van, még ha az euró jelenlegi rendjétől eltérő formában is. Ez a javaslat csak az euró világában új, valójában 80 éves, ugyanis Keynesnek az IMF megalapítására vezető tárgyalások során előadott javaslatára, a bancor bevezetésére épül fel. Ez az előtörténet vezet a vele szembeni alapvető ellenérvekre, amely ellenérvek azonban szerintem megalapozatlanok. Az egyik, hogy ez az elgondolás keynesi, márpedig a mai világ pénzügyi köreinek legnagyobb része a keynesi gondolkodást elavultnak tartja. Ezt az ellenérvet nem tartom megalapozottnak. Keynesnek a válság kezelésére kidolgozott és az Általános elméletben közzétett elgondolásai – (Keynes 1936, 1936/61965, 1936/71/2007), röviden Keynes 1936 – ma éppúgy időszerűek, mint annak idején voltak, olyannyira, hogy a közelmúltban – a 2008-2009. évi válság kezelése során – alkalmazták is ezeket a keynesi elveket. Alkalmazta ezeket még az ECB is annak ellenére, hogy ezt kifejezetten tiltották a statútumai. A bancorra vonatkozó keynesi javaslatok emellett nem is az Általános elméleten, hanem Keynesnek az IMF megalapítására vezető gondolatain és javasolatain – (Keynes 1941-1946/1980) röviden Keynes 1941-1946 – alapulnak. Ezek függetlenek a Keynes 1936-tól, és ezek helyességét nem cáfolta meg senki, még ha akkor nem vagy csak részben lehetett is megvalósítani őket. Felmerülhet az az ellenvetés is, hogy ezek a keynesi javaslatok 80 évesek, tehát időszerűtlenek. Smithnek a piacok szerepére vonatkozó alapvető tételei azonban 1776-ban jelentek meg, 250 évesek, és senki sem vitatja helyességüket erre a két és fél évszázadra hivatkozva. Végül fölvethető az is, hogy Keynes elgondolása és ennek központi eleme, a bancor, a világgazdaság egészére vonatkozott, az euró viszont európai közös valuta. Ez nyilván igaz, de a világ is, Európa is független államokból áll, és ezért Európa pénzügyrendszerének és a világ pénzügyrendszerének problémái szükségképpen párhuzamosak, sőt az elvek síkján akár azonosak. Mindennek folytán nem hozható fel olyan kellőképpen megalapozott érv, amelynek alapján eleve el lehetne utasítani azt a gondolatot, hogy a bancorra vonatkozó javaslat – Keynes 1941-1946 – alapján kíséreljük meg az euró problémáinak megoldását.

Ismertessük tehát Keynes eredeti javaslatait, és térjünk át ezt követően e javaslatok európai alkalmazásának lehetőségére és módjára.

A bancor és a nemzetközi gazdaság keynesi rendje: Keynes javaslata

Erről a témáról – nem csupán a bancorról, hanem a vele szorosan összefüggő kérdésekről, vagyis a világgazdaság keynesi rendjéről – nemrég jelent meg egy terjedelmes könyvem (Szokolczai 2018b), amelynek közzétételét több cikkem és előadásom (Szokolczai 2016, 2017a, 2017b, 2017c, 2017d, 2017e, 2018a). készítette elő. Mindezekben sorozatosan utaltam arra, hogy az ezekben előadottak nemcsak a múltra vonatkozó megállapítások, hanem talán elsősorban a jövőt illető javaslatok előkészítései. Itt csupán a bancorral, a keynesi javaslatok egyik, bár alapvető fontosságú elemével és a javasolt rendszer vele szorosan összefüggő elemeivel fogok foglalkozni. A keynesi elgondolást, amint ezt már tárgyaltam, a II. világháború utáni pénzügyi rendre vonatkozó keynesi javaslat első változata (Keynes 1942) mutatja a legjobban, az amerikaiak nézeteinek szellemét White ellentervének első változata (White 1942), az egyeztetési kísérlet első eredményét a Közös nyilatkozat (1944), mindhárom bemutatja (Horsefield 1969).

Keynes meg volt győződve a világpénz szükségességéről, úgy vélte azonban, hogy ez a világpénz, az ő elgondolása szerint a bancor nem kerülhet forgalomba. Érdekes utalni arra, hogy a bancor név, amelyhez Keynes mindvégig ragaszkodott és valósággal kigúnyolta az alternatív javaslatokat, francia kiejtéssel de nem francia helyesírással bankaranyat jelent, ami jól fejezi ki lényegét. Keynes szerint a bancor nem lehet azonos egyetlen ország pénzével sem, hanem csak a központi bankok könyveiben létezhet, és csak a központi bankok egymásközi elszámolásaiban lehet szerepe. Ez éles ellentétben volt az amerikaiak elképzelésével, amely szerint a dollár lett volna és lett is a világpénz, megtartva eredeti nemzeti szerepét is. E két szerep összeegyeztethetlensége vezetett végül a Bretton Woods-i rendszer összeomlására, de ezt már megadott korábbi munkáimban tárgyaltam.

A rendszer működése szükségessé tette volna egy központi szerv, a *Kormányzótanács* létrehozását. E központi szerv és az egyes országok központi bankjai közti viszony olyan lett volna, mint az egyes országok központi bankja és kereskedelmi bankjai közti viszony. Ez a nemzetek fölötti központi bank tehát nem lett volna az egyes országok központi bankjai fölötti és ezeket ellenőrző szerv, hanem *az egyes országok központi bankjai elnökeinek tanácskozó testülete*. Ez az utóbbi mondat alapvető fontosságú. Keynes mindig a leghatározottabban hangsúlyozta, hogy a nemzetközi rendszernek *a független központi bankok kölcsönös jóindulaton alapuló önkéntes együttműködésére* kell felépülnie. *A központi szerv nem kérhet áldozatot egyetlen országtól sem, és valamennyi ország javára kell törekednie*. Ez a mondat is alapvető fontosságú.

A rendszerben részt vevő valamennyi ország megtartotta volna saját valutáját. A bancor és az egyes országok valutája közti arány, illetve az egyes országok valutáinak egymás közti aránya *rögzített, de módosítható* lett volna. A kiinduló értékeket a rendszer létrehozásakor, közös megegyezéssel kellett volna megállapítani. Ez a közös megegyezés nem illúzió: valamennyi ország érdeke, hogy a valutáknak a világpénzhez, a bancorhoz és egymáshoz viszonyított értéke helyes legyen, és előmozdítsa az *általános egyensúly* kialakulását. Hibát természetesen lehet elkövetni, sőt ez a gyakorlatban elkerülhetetlen. Ezért a kiinduló értékek megállapítását egy bizonyos idő elteltével ezek általános korrekciójának kell követnie.

Az általános korrekció utáni, véglegesített kiinduló értékek későbbi módosítására csak indokolt esetben kerülhetett volna sor. Ha valamely ország *hiányországgá* vált volna, vagyis ha nemzetközi fizetési mérlegének hiánya alakult volna ki, akkor – de csak ekkor – központi bankja saját hatáskörében jogosult lett volna csekély mértékű, 5-10%-os *leértékelésre*. Az ennél nagyobb leértékeléshez a központi szerv hozzájárulására lett volna szükség. Ugyanakkor, ha valamely országnak nemzetközi fizetési mérleg többlete alakult volna ki, azaz *többletor-*

szággá vált volna, a központi szerv jogosult lett volna felszólítani ezt az országot valutája *felértékelésére*. Keynes mindvégig nagyon határozottan hangsúlyozta a *probléma szimmetriáját*, tehát azt, hogy hiányszórág csak akkor lehet, ha többletszórág is van, és a *megoldás szimmetriáját*, vagyis azt, hogy a problémák megoldásához egyaránt szükség van a hiány- és a többletszórágok intézkedésére. A hiányszórágok önmagukban nem képesek a probléma megoldására, vagy ha igen, csak megengedhetetlenül nagy áldozatok árán.

Ha a valuták értékarányának módosítása, vagyis le- vagy felértékelés nem lett volna elegendő a hiányszórágok hiányának és a többletszórágok többletének megoldására, ami valószínűleg így lett volna az esetek legnagyobb részében, akkor két további eszköz alkalmazására lett volna szükség: kedvezményes hitelek nyújtására és kereskedelempolitikai eszközök, vagyis a csekély de feltétlenül szükséges mértékű importkorlátozás lehetővé tételére. Keynes más eszközök alkalmazását is lehetségesek tartotta, de erre itt nem lehet kitérni. Mindezekkel kapcsolatban is jóváhagyási és kezdeményezési szerepe lett volna a Kormányzótanácsnak. Ezzel együtt van a keynesi rendszer öt alapvető eleme, a bancor, a rögzített de módosítható árfolyamrendszer, a kedvezményes hitel, a kereskedelempolitikai eszközök alkalmazása és a központi szerv, a Kormányzótanács, mint a központi bankok elnökeinek tanácskozó testülete.

Keynes nagyon határozottan hangoztatta az egyes szórágok önállóságának fenntartását és a kölcsönös jóindulaton alapuló önkéntes együttműködésének alapvető jelentőségét. A központi szervnek általában csak javaslattevői és jóváhagyási joga lett volna, tehát joga lett volna a közösség egészének érdekeit szolgáló javaslatok előterjesztésére és tagorszórágok nagyobb súlyú és a közösség egészét érintő intézkedéseinek jóváhagyására vagy elutasítására, de semmiképpen sem lett volna utasítási joga. A központi szerv végső esetben a központi szerv tagjai, a tagorszórágok többségének egyetértésével megállapíthatta volna, hogy az ajánlásait mereven visszautasító és különösképpen reitens szórág nem tagja a szervezetnek, és nem jogosult a szervezet által nyújtott kedvezmények, így a kedvezményes hitelek igénybevételére. Ez a rendszer az összes résztvevő, tehát a központi bankok elnökei vagy megbízottai rendszeres kapcsolatát és gyakori tanácskozását tételezte fel.

Az itt leírtak ellentétesek ugyan az euró jelenlegi státútumaival, de mégis felmerül a kérdés: ugyan miért nem lehet bevezetni ezt a rendszert Európában, ha ez az erre vonatkozó tárgyalások alapján előnyösnek mutatkozna, és ugyan miért nem működhet az euró a Keynesnek a bancorra kidolgozott elvei szerint? Ezzel foglalkozik a következő rész, de már most le kell írnom, hogy az elemzés e fokán nem mutatkozik semmi olyan, amely eleve lehetetlenné tenné vagy képtelenségnek minősítené a keynesi elvek európai szintű alkalmazását.

A európai pénzrendszer: a keynesi szellemű megoldás

A keynesi szellemű európai pénzrendszer két alapvető eleme a fent leírtakkal összhangban a központi és a nemzeti pénz, összességük a pénzrendszer, amely működésének alapvető feltétele a pénzügyminiszterek tanácskozó testülete és a központ bankszerű tevékenységét végző intézmény. Legyen itt ezek neve, a félreértések elkerülése végett nagy kezdőbetűvel írva, a Centrál, a Nacionálok, a Rendszer, a Tanács és a Bank. Az ilyen rendszer csak egy valamilyen európai közösség léte esetén lehet valóban működésképes, legyen ennek neve Közösség, még ha itt nem is foglalkozunk azon túli elemzésével, hogy a *kölcsönös jóindulaton alapuló önkéntes együttműködés, a szolidaritás szelleme az egész rendszer létezésének alapfeltétele*.

A Centrálra és a Nacionálokra vonatkozó elgondolás teljesen megfelel Keynesnek a Bancorra és a nemzeti pénzekre vonatkozó elképzelésének, és ezért itt nem is igényel részletes leírást. A valós probléma az, hogy hogyan vezethető be a Rendszer Európában, ahol már létezik az euró. A probléma kisebb, mint amilyennek látszik. Az eurót bevezetett szórágok megtarthatnák az eurót, pont úgy, mint ahogy ma van, és nevezzük ezt a továbbiakban, a félreértések elkerülése végett, Eurónak. Létre kellene hozni viszont a csak a központi bankok könyveiben

létező és az elsősorban az európai központi bankok közti elszámolás céljára felhasznált központi pénzt, a Centrált, ezen a néven, vagy a történelmi Bancor néven, vagy bármilyen más néven, és az euróval, illetve az Euróval azonos kiinduló értékkel. Itt az egyszerűség kedvéért a Centrál nevet fogjuk használni. Ezzel egyidejűleg legalizálni lehetne azoknak az EU tagállamoknak a helyzetét, amelyek eddig nem vezették be, vagy nem is akarták bevezetni az eurót, de elfogadják a rögzített de módosítható árfolyamrendszert. Ez nyilván azt jelenti, hogy meg kell állapítani Nacionáljuk és a Centrál kiinduló értékarányát.

Ezután a Rendszer lényegében véve a Keynes által leírt módon működhetne tovább az alábbi kiegészítésekkel. Ha valamely ország csatlakozni kívánna ehhez az Euró-övezethez, ezt ez Euró-övezet elfogadhatja vagy elutasíthatja, amihez vagy egyáltalán nem vagy csak formálisan kellene a Tanács jóváhagyása. Ha viszont valamely ország ki akarna lépni ebből az Euró-övezetből, ezt ez az Euró-övezet nem utasíthatja el – értesítési határidők vagy hasonlóak lehetnek –, a Tanácsnak azonban jóvá kell hagynia a kilépő ország ezzel elkerülhetetlenül szükségessé váló Nacionáljának a Centrálhoz viszonyított értékét. Itt ismét lehetnek olyan szabályok, hogy a jóváhagyás csak kellőképpen indokolt esetben tagadható meg, és az ország javaslatának esetleges elutasítását és a helyette javasolt értéket kellőképpen meg kellene indokolni. Ez a rendszer megadná minden országnak az önálló monetáris politika lehetőségét, és az összes ország érdekét képviselő Tanácsnak az indokolatlan leértékelés és hasonló praktikák megakadályozásának lehetőségét.

Mi szükség van ilyen körülmények között a Centrálra? Mindenek előtt, amint már tárgyaltuk, ez lenne a Közösség központi bankjai közti elszámolás egysége. Nem kisebb súllyal a miatt a nem teljesen elméleti lehetőség miatt, hogy az így definiált Euró-övezet többletország lehet az összes vagy legtöbb, ezen az Euró-övezeten kívüli országgal szemben, amelyek viszont hiányszószágok lehetnek ezzel az Euró-övezettel szemben. Ebben az esetben indokolt lenne ennek az Eurónak a felértékelése. Ez a feltevés sokkal kevésbé abszurd, mint amilyenek első pillantásra látszik. Egyrészt ehhez az Euró-övezethez tartoznának a Közösség legnagyobb és legfejlettebb országai, tehát ennek az Euró-övezetnek a többletországgá válása nem képtelenség. Másrészt az irodalomban előfordult már olyan javaslat, hogy fel kellene értékelni a márkát. A Centrálnak, mint alapvető elszámolási egységnek emellett szerepe lehet a Közösségen belüli vagy akár kívüli hitelforgalomban is. Mindezt csak a gyakorlat döntheti el, és a jövő itt sem látható előre, amint általában.

Alapvető és itt kielégítő módon nem tárgyalható kérdés a Centrál és a világ más vezető valutái értékarányának kérdése. A kiinduló pont nyilván az, hogy a Közösség egésze súlyos mértékben hiányszószág vagy többletország-e a világ többi részével szemben, és ha igen, a megoldás a Centrál le- vagy felértékelése esetleges más intézkedésekkel együtt. Ez nyilván olyan súlyú kérdés, hogy már nem is a Tanács, hanem a Közösség hatáskörébe tartozik. A megoldás nyilván a kölcsönös jóindulaton alapuló együttműködés, a szolidaritás szellemének meglétét igényli, immár világméretben. Ha ez nincs meg, jön a kereskedelmi háború. Mintha ez a fejtegetés napjainkban nem is igényelne ennél alaposabb alátámasztást.

Visszatérve Európára, talán az eddig leírtaknál is fontosabb, hogy az itt javasolt Rendszer előnyösebb lenne az EU tagországi számára, mint az euró-rendszer, és ezért szerintem joggal állítható, hogy inkább lenne elfogadható a számukra. Itt vannak érzelmi és tekintélyi szempontok. Amint erről már volt szó, lehetetlennek bizonyult, hogy az angolokkal megérttessék, hogy nekik is a legjobb a font megszüntetése és Frankfurt állítása London helyére. Ez nemcsak elfogadhatatlan volt a számukra, hanem még csak nem is volt a legjobb. Még fontosabb, hogy a javasolt Rendszer megadja az egyes országoknak a saját monetáris politika vitelének lehetőségét, aminek előfeltétele, hogy legyen lehetőség a valuták – a Nacionálok – értékarányának módosítására. A rögzített árfolyamrendszer lehetlenné tette a leértékelést, ahol erre

szükség lett volna, és a helyébe kitalált „belső leértékelés” szükségtelen és racionálisan nem indokolható, de nagyon súlyos kárt okozott az erre kényszerült országok munkavállalóinak.

Hogy ennek az állításnak megfelelő elméleti és történeti megalapozást adjak, ismét Keynesre kell visszamennem. 1944. május 16-án mondta el második nagy beszédét a Lordok Házában (Keynes 1944), 1 még (Szakolczai 2018, 13. fejezet, függelék), amelyben meg kellett védenie a Bretton Woods-i intézményekkel kapcsolatos, kompromisszumos előzetes megállapodását az amerikaiakkal (Közös nyilatkozat 1944), 1 még (Szakolczai, i. m., uo.). Keynesnek nehéz dolga volt. 1936 és 1944 között, szívós erőfeszítéssel el tudta érni, hogy keynesiánus lett a teljes angol vezető réteg és közvélemény, ez az előzetes megállapodás azonban kevésbé volt keynesiánus, mint Keynes eredeti javaslata. Ha nem Keynes mondja el a közös nyilatkozat melletti védőbeszédet, vagy ha nem ezt a beszédet mondja el, a Lordok Háza feltehetőleg elutasította volna a Közös nyilatkozatot.

Beszédében elmondta, hogy ez a megállapodás volt ez elérhető legjobb, és hogy elutasítása több kárt okozna hazájának, mind hasznot. Valóságos érzelmi kitörésekre ragadtatta magát. „Olyan hűtlen, olyan feledékeny, olyan szenilis lennék, hogy ez eszmék győzelmének pillanatában, akkor, amikor a kormányok, a parlamentek, a bankok, a sajtó, és végül még a közgazdászok is elfogadták az új tanításokat, segítséget nyújtanék ahhoz, hogy új láncokat kovacsoljunk azért, hogy megmaradjunk a régi börtönökben? Bízom abban, lordjaim, hogy nem hiszik ezt.” Ez világosan mutatja, hogy milyen éles volt akkor a harc a Keynes és ellenfelei között, és azért idéztem, mert az ez eszmék közötti vita ma is ugyanilyen éles, de ma nincs köztünk Keynes, aki a progresszív eszmék igazán méltó zászlóvivője lehetne.

A Rendszer, a Tanács és a Bank bemutatása, valamint az EU problémáinak tárgyalása után térjünk át a javasolt rendszer működésének leírására. Ezt a legegyszerűbben a feltehetően leggyakrabban előforduló probléma, a fizetési mérleg hiányának és ennek folytán valamely ország hiányországgá válásának tárgyalásával tehetjük meg.

A hiányországok problémáinak megoldása

Ha valamely ország fizetési mérlegének hiánya meghalad egy bizonyos kritikus értéket, és a Tanács beavatkozására van szükség, az első lépés a hitelnyújtás. A szuverén hitelek kérdése olyan nehéz probléma, hogy tárgyalása külön cikket igényel, és itt csak a feltétlenül ide tartozó legfontosabbakkal foglalkozhatom. A hitelnyújtás legegyszerűbb formája, hogy a bajbajutott ország kedvezményes kamatozású kötvényeket bocsát ki, és ezeket a Közösség többletországi vásárolják meg. Az ilyen tranzakció eleve politikai jellegű, és fölöslegessé teszi azt, hogy a bajbajutott ország bankhitelt vegyen föl nemhogy piaci, hanem problémái miatt ennél is magasabb kamatra, nagy kockázati felárral, valószínűsítve, hogy állandósuló függő helyzetbe, adósságsapdába kerül. A Tanács és a többletországok ennek elkerülésére dönthetnek úgy, hogy hitelt nyújtanak a hiányországnak. Ez politikai döntés, amelynek meghozatala csak a Tanács és semmiképpen sem a Bank hatáskörébe tartozhat. Legyen szabad itt ismét elmenem addig a megfogalmazásig, amely párhuzamos egy bevett és megengedett, sőt gyakori mondással, hogy a kérdés túlságosan súlyos ahhoz, hogy a döntést banktisztviselőkre lehetne bízni. A hitel megadásának nyilvánvaló módon együtt járnia a hitelfelvevő ország gazdaságának rendezését célzó feltételekkel, és e feltételek megszabása ismét túlságosan súlyos és túlságosan politikai jellegű ahhoz, hogy ezek megszabását pénzügyi vagy bankszakértőkre lehetne bízni. Ezek a feltételek a keynesi felfogás szerint, amellyel egyetértek, extrém esetektől eltekintve nem lehetnek restriktívek, és nem kívánhatják meg az austeritást, a pénzügyi szigorot. Az ilyen hitel célja éppen a restrikció elkerülése. E kérdés ennél részletesebb tárgyalására itt nincs lehetőség, remélem, hogy máskor és másutt lesz, de utalnom kell Blyth könyvére (2013/2015), amely az austeritást már címében „veszedelmes ideá”-nak minősíti.

Ennek az eljárásnak az eredeti keynesi javaslatokkal szemben megvan az a hátránya, hogy egyedi és decentralizált döntéseket, és ezzel valószínűleg hosszú időt igényel a keynesi automatizmussal szemben, amelynek nincs időigénye. A Tanács létrehozásának célja éppen a szükséges idő rövidítése. A mai közlekedési viszonyok között és egy közlekedési csomópont-ra a Tanács ülése akár 48 óra alatt összehívható, amire általában nincs is szükség. A kérdésben nem érdekelt kisebb országok akár távol is maradhatnak, és a központi bankok elnökei nagy tekintélyű helyettessel képviseltethetik magukat. Mindezt csak annak alátámasztására írtam le, hogy az alapvető fontosságú napi kérdéseknek a Tanács hatáskörébe való utalása lehetséges és nem vágyálom.

Keynes az átmeneti problémák megoldására hivatott hitelekre vonatkozóan automatizmust javasolt, olyan klíringunió létrehozását, amelybe automatikusan belekerülnek a többlet-országok többletei, és ezek automatikusan fedezik a hiányországok hiányait. Ez az automatizmus már akkor sem volt bevezethető, más formái azonban bevezethetők ma is. A Közösség a Tanács megalakításakor úgy dönthet, és ezt nagymértékben helyeselném, hogy minden tagállam egy bizonyos, méretének és súlyának megfelelő mértékű lehívási jogot biztosít a Tanácsnak, és ezt a Tanács, előre meghatározott körülmények között és feltételekkel a bajbajutott és hitelt igénylő ország megsegítésére, például kötvényeinek megvásárlására használhatja fel. Lehetőség van arra is, hogy tagországok vagy egy részük tartalékaik, elsősorban dollárkötvényeik egy részét, racionális arányban, a Tanács kezébe központosítsák, és a Tanács, indokolt esetben, ezt a központosított tartalékot használhatja fel egyes országok megsegítésére. Ez a gondolat nem keynesi, és nem is új: az irodalomban ismételtelen találkoztam a devizatartalékok „pooling”-jára vonatkozó javaslatokkal.

Ha a probléma súlyosabb annál, hogy ilyen ad hoc jellegű hitelezéssel kezelhető lenne, vagy ha nem átmenetinek, hanem tartósnak látszik, akkor szükség lehet a leértékelésre. Az erre vonatkozó döntést csak az érintett ország hozhatja meg a Tanács közreműködésével. Az 1940-es évek keynesi javaslatai szerint, ha a fizetési mérleg hiánya elér egy bizonyos értéket, a hiányország a Tanács – akkor Kormányzótanács – hozzájárulásának kikérése nélkül is jogosult lehet csekély mértékű, 5-10%-os leértékelésre, ennél nagyobb értékarány-változtatásra azonban csak a Tanács egyetértésével kerülhet sor. Ha a hiány elér egy kritikus értéket, és nincs reális esély a helyzet gyors megváltozására, a Tanács megkövetelheti a tagállamtól a leértékelést. Ezek a javaslatok racionálisak. Ehhez még az is érdemes hozzáfűzni, hogy e kérdésben is, mint mindenben, helytelen a döntés halogatása. A kis lépések politikája sokkal helyesebb, mint a bajok felgyülemelésének kivárása, és akkor nagy lépés, nagy leértékelés végrehajtása. Ezt teljes mértékben alátámasztják a valutakígyóval kapcsolatos és közismert tapasztalatok, amelyek részletes tárgyalására itt nem térhetünk ki.

A leértékeléshez szorosan kapcsolódik az infláció kérdése, noha ezt Keynes nem tárgyalja. Leértékelésre általában akkor van szükség, ha a belföldi árszint növekedése nagyobb mértékű, mint a külföldi, de maga a leértékelés is az áremelkedés gyorsulására vezet az importált termékek belső áremelkedése miatt. Az inflációt senki sem szereti, ámde minden áremelkedés elutasítása több kárt okozhat, mint hasznot. A kritikus kérdés nyilván az áremelkedés megengedhető maximuma. Erre a kérdésre a gazdasági növekedésmélelet művelői adtak választ. Szerintük az egyszámjegyű, tehát legfeljebb 10%-os infláció megengedhető, mert ez még nem akkora, hogy további növekedése elkerülhetetlen, vagy csökkentése lehetetlen lenne. Valószínű, hogy ez a tétel helyes, és ez határt szab a leértékelés mértékének is.

Ha az eddig tárgyalt eszközök nem elegendők, elkerülhetetlen a kereskedelempolitikai eszközök alkalmazása. A szabadkereskedelem előnyeit illetően általános a nemzetközi egyetértés mind a szakemberek, mind a politikusok, mind a közvélemény körében. Ennek ellenére igaz, hogy ha valamely ország külkereskedelmi és nemzetközi fizetési mérlegének egyensúlya nem állítható helyre másként, hanem csak a szabadkereskedelem elvének kárára tett enged-

ményekkel, akkor meg kell tenni ezeket az engedményeket. Az egyensúly hiányának *ténye* fontosabb lehet, mint a szabadkereskedelem *elvé*. Az ide tartozó intézkedések legegyszerűbb formája a kismértékű általános importilleték bevezetése. Ez egyszerre javít a nehéz helyzetbe került ország külkereskedelmi és fizetési, illetve költségvetési pozícióján, és ezt, átmeneti időre, a jelenlegi nemzetközi megállapodások is megengedik, az EU statútumai azonban tudtommal nem. Ha szükség lenne a mértékek és időtartamok módosítására, akkor ezek nem elvi, hanem csak mértékbeli módosításokat jelentenének. Az EU statútumai tudtommal e kérdésben szigorúbbak, mint a világkereskedelmi megállapodások, esetleges módosítások azonban az államok jóváhagyását igénylik.

Itt ismét fölvetődik az a kérdés, ami a leértékelésnél: mi tartozhat az egyes országok, és mi a Tanács hatáskörébe. Az elv ismét csak ugyanaz lehet, mint az előbb. Olyan ország, amelynek külkereskedelmi és fizetési mérlege egyensúlyban van, és különösképpen egy többletország nem lehet jogosult ilyen kereskedelempolitikai intézkedések bevezetésére. Az látszik helyesnek, hogy, akárcsak a leértékelés esetében, kisebb és főként átmeneti intézkedések megtételére az egyensúlyzavarral küzdő, bajba került ország is jogosult lehet, nagyobb és tartósan látszó intézkedések azonban a Tanács hozzájárulását is igénylik, sőt lehet olyan eset, amikor a Tanácsnak kell kezdeményeznie az ilyen intézkedéseket. Mindez a Tanács hatáskörének erre a kérdéskörre való kiterjesztését igényli, és lehetséges, hogy nem oldható meg csupán európai jogi intézkedésekkel, hanem a világ egészére vonatkozó kereskedelempolitikai megállapodások módosítását igényli. E kérdés közgazdasági vonatkozásainak további tárgyalására a következő részben térek vissza, jogi vonatkozásai itt nem tárgyalhatók.

Ha az egyensúly helyreállítására az eddig tárgyalt intézkedések nem elegendők, sőt már ez előtt is sor kerülhet a korrekciónak a többletországokra való kiterjesztésére. Az eredeti keynesi javaslatoknak elméleti szempontból annak teljesen nyilvánvaló tétel az alapja, hogy a kereskedelmi és fizetési mérleghiányok összege, világviszonylatban, szükségképpen egyenlő a többletekkel, köztük csak a statisztikai rendszer hibái miatt lehet eltérés, fogalmilag nem. Európa esetében nem biztos, hogy ez a helyzet, mert Európa egészének kereskedelmi és fizetési mérleg többlete vagy hiánya lehet a világ többi részével szemben. A többletek és hiányok közti szoros összefüggésből azonban éppúgy következik, hogy az egyensúlyzavarokért ugyanúgy felelősek a többletországok, mint a hiányországok, mint ahogy ez szükségképpen következik a többletek és hiányok egyenlőségéből. A többletország felelőssége különösképpen nagy, ha a többlet az export tudatos, sőt erőszakos erőltetésének a következménye, amire bőven van példa a gazdaságtörténetben, sőt feltehetőleg napjaink világgazdaságának is ez az egyik legfontosabb problémája. Mindebből következik az a keynesi elv, hogy a korrekció tehát éppúgy kell viselniük a többletországoknak, mint a hiányországoknak, és ez az elv ma éppolyan vitathatatlanul helyes, mint 80 évvel ezelőtt volt. Emellett a korrekció terhe, amint ezt azonnal látni fogjuk, édes teher a többletországok, míg súlyos, sőt akár elviselhetetlen teher a hiányországok számára. Ez az áldozat akkor válhat elviselhetetlenné, ha a többletországok visszautasítják a korrekcióban való részvételt, sőt ha magatartásukkal növelik az egyensúlyhiányt.

Hogy azonnal a gyakorlat oldaláról folytassuk ezt az elemzést, a Tanácsnak jogának és lehetőségének kell lennie arra, hogy egyensúlyhiány és különösképpen ennek súlyos és csupán a hiányországok oldaláról, a többletországok közreműködése nélkül korrigálhatatlan esetben felszólítsa a többletországokat az egyensúly helyreállítását célzó gazdaságpolitikai intézkedések megtételére. Ilyen intézkedés egyrészt a felértékelés lehet, másrészt a belső piac esetleges túlzott védelmének a fölszámolása vagy legalább enyhítése, és harmadrészt a belső kereslet kiterjesztése. Ez utóbbit édes tehernek neveztem, és az is, míg a hiányországokban a kereslet csökkentése, vagyis a restrikciónak és az austeritáshoz hasonló keserű teher. Ugyanakkor viszont, ha egy országban a fogyasztás meghaladja azt a szintet, amelyre a termelés megfelelő eszközökkel felemelhető, akkor leszállítása elkerülhetetlen, de ez nem változtat azon, hogy

egyensúlyzavar esetén a korrekció akár legfontosabb módja lehet a kereslet kiterjesztése a többletországokban és a termelőkéesség növelése a hiányszószágokban. Ez éles ellentétben áll a jelenlegi gyakorlattal, amely szerint a hiányszószágok restriktív politikája, az austeritász a megromlott egyensúly helyreállításának elsődleges, vagy akár egyetlen eszköze.

Itt tárgyalni kell még a Tanács és a Bank összetételét és szervezetét is. Amint erről már volt szó, Keynes semmiképpen sem a tagállamok fölé rendelt és a tagállamok ellenőrzésére hivatott szervezet, akár nemzetközi pénzügyi rendőrség létrehozását, hanem a tagállamok központi bank elnökei – vagy gazdasági miniszterei vagy pénzügyminiszterei – tanácskozó testületének létrehozását javasolta. Javasolta továbbá a tagállamok szigorú egyenrangúságát, de természetesen a szavazatok számának az egyes országok gazdasági súlya és népessége arányában való meghatározását. Célszerűnek látszik emellett, hogy a Tanács állandó munkatársai folyamatosan figyelemmel kísérik az összes tagország helyzetének alakulását. Ez lehetővé tenné, hogy a Tanács ne csak a már kialakult bajok megoldásában való közreműködéssel, hanem a bajok megelőzésével is foglalkozzék, intézkedési joga azonban csak a tagállamoknak lehet. Meg kell ismételnem, hogy az itt mélyszégesen helyeselt keynesi elvek szerint a Tanácsnak az egyes országok gazdaságpolitikáját illetően csak javaslattelevi joga lehet, intézkedési joga nem, ámde az összes ország központi bank elnökeinek összehangolt véleményével nagyon nehéz szembezállni, főként ha ez az áthidaló hitelek lehetőségének elvesztésével jár.

Minden különösebb érvelés nélkül nyilvánvaló, hogy az itt leírt javaslatok ellentétesek az euró-övezet, sőt az EU elveivel és gyakorlattal. Ezek az elvek nem engedik meg le- és fölértékelést, az eltérő mértékű áremelkedést, a kereskedelempolitika eszközök alkalmazását és a tagok felszóllítását expanzívabb gazdaságpolitika folytatására. Ugyanakkor aligha van képzett és az ideologikus jellegű gondolatok extrém mértékű hatása alatt nem álló közgazdász, aki nem ismerné el, hogy lehet olyan helyzet, amikor az ilyen eszközök alkalmazása elkerülhetetlen. Ez az EU és az euró-övezet státútumainak megváltoztatását igényli, de itt ezzel a témával ennek leírásán túlmenően nem foglalkozhatunk.

A fentiek a nemzetközi gazdaságpolitikai elmélet és gyakorlat egyes alapelveinek újragondolását igényli, e cikk befejezésékként ezzel kell foglalkoznunk.

A szabadkereskedelem határainak újragondolása

Itt Keynesnek egy szinte teljesen ismeretlen művére, egy 1933-ban, Dublinban tartott előadásának a Yale Review-ban közölt szövegére (Keynes 1933) támaszkodom. E cikk felfedezéséért és átadásáért Lányi Andrásnak tartozom köszönettel. Ez az előadás akkor hangzott el, és ez a cikk akkor jelent meg, amikor Keynes már az Általános elméleten dolgozott, és ez érezhető a szövegen, amely ma is időszerű.

A cikk azzal kezdődik, hogy ő, Keynes a szabadkereskedelem elvének tiszteletében nőtt fel, akárcsak minden honfitársa, és az ettől való eltérést hülyeségnek (imbecility) és gáztettnek (outrage) tekintette. Gondolkozása azonban az idő multával megváltozott. „Azokkal szimpatizálok, akik minimalizálnák, és nem azokkal, akik maximalizálnák a nemzetek közötti gazdasági összefonódást. Az eszmék, az ismeretek, a tudomány, a vendéglátás és az utazás: ezek azok, amelyeknek természetük szerint nemzetközinek kell lenniük. De legyenek a javak otthon előállítottak, ha ez racionálisan és célszerűen megtehető, és mindenekelőtt legyenek a pénzügyek elsődlegesen nemzetiék. [...] A nemzeti önellátásnak és az országok közötti gazdasági elkülönülésnek annál nagyobb foka, mint amilyen 1914-ben volt, jobban szolgálhatja a béke ügyét, mint az ellentettje.” Folytatva: „Egy racionális világban a nemzetközi specializáció tekintélyes mértékére van szükség minden olyan esetben, amikor ezt az éghajlat, a természeti erőforrások, [az emberek] veleszületett képességei, a kulturális szint és a népsűrűség diktálja. [...] Egyre jobban szaporodnak azonban azok a tapasztalatok, amelyek azt bizonyítják, hogy a modern tömegtermelési folyamatok majdnem ugyanazzal a hatékonysággal valósítha-

tók meg a legtöbb országban és a legkülönbözőbb éghajlati viszonyok között. [...] A nemzeti önellátás, röviden, még ha kerül is valamibe, olyan luxussá válhat, amelyet megengedhetünk maguknak, ha éppen ezt akarjuk.”

Ezek a meggondolások, amelyek valóságértéke aligha vonható kétségbe, ma talán még idősebbek, mint kilencven évvel ezelőtt voltak. Joggal vethető fel az a kérdés, hogy helyesnek mondható-e, ha egy akkora országban, mint a miénk, nem állítanak elő egyetlen inget, egyetlen pár cipőt és egyetlen darab szappant sem, és hogy gyakorlatilag megszűnt a hazai cukorgyártás, valamint a napraforgómag hazai feldolgozása. Joggal vethető fel az a kérdés is, hogy ha a világ autókészlete csökken vagy nem nő, és a hozzánk telepített összeszerelő kapacitás fölöslegessé válik, miből vásároljuk meg azt az inget, cipőt és szappant, amelynek hazai előállításáról lemondtunk, amely nélkül nehezen létezhetünk, és amelyet autóiipari tevékenységünk csökkenése esetén nem tudunk külföldön megvásárolni. Joggal vethető fel az a kérdés is, hogy helyes-e, hogy lassan Kína látja el az egész világot egyes tömegtermékekkel, és hogy a fent korábban leírtak szerint nem lenne-e helyesebb, ha ez az ország külkereskedelmi többletének és külföldi követeléseinek égisz felhalmozása helyett saját lakossága jólétének gyorsabb növelésére törekedne. Ebben a cikkben ezekre az alapvető fontosságú kérdésekre nem szánhatunk többet, mint ezt a bekezdést, az azonban aligha vitatható, hogy ezek a meggondolások alátámasztják, hogy az önellátás jelenleginél nagyobb mértéke szükséges lehet.

Ugyanezt más meggondolások is alátámasztják. Ha ilyen intézkedések híján és a termésnek egyes országokba való koncentrálódása folytan egyes országok a tartós külkereskedelmi és fizetési mérleghiány, valamint a tartós és nagymértékű munkanélküliség állapotába kerülnek, akkor népességük kiáramlása elkerülhetlenné válik. Vannak olyan sajtóhírek, hogy Bulgária elfogy, mert lakosságának nagy része már kivándorolt, és fiatalságának 90%-a ki akar vándorolni. A fejlett területeken a bevándorlás, a lemaradókon pedig a legképzettebbek és legfiatalabbak növekvő kivándorlása okoz egyre nehezebben kezelhető problémákat, a lemaradó országokban akár a társadalom szétesését. Ezek a meggondolások is arra utalnak, hogy a tankönyvszerűen értelmezett liberális elvek merev érvényesítése helyett, sőt még ez elvek sérelmére is törekedni kell minden ország külkereskedelmi és fizetési mérlegének egyensúlyára és így minden társadalom stabilizálására.

Összefoglalás

Ez a cikk olyan gazdaságpolitikai elveket vázolt fel, és olyan intézkedéseket javasolt, amelyek sok tekintetben ellentétesek az EU és az euró-övezet elveivel és gyakorlatával, de összhangban vannak a korszerű közgazdaságtudomány és főként ennek progresszív ága tanításaival. A szoros európai együttműködés és az európai intézmények fenntartása elkerülhetetlen, de mégis szükségesnek látszik az európai gazdaságpolitika alapelveinek és az európai intézmények státútumainak fölülvizsgálata. Erre, valamint az ebben a cikkben nem tárgyalt problémák elemzésére csak másutt és később kerülhet sor, de alapos elemzésük elkerülhetetlen.

Hivatkozások

AGLIETTA, Michel [2014/2018]: The Reform of Europe. A Political Guide for the Future. Verso. London – New York. 280. o.

BEBLAVY, Miroslav, David Cobham, and L’udovit Ódor [2011]: The Euro Area and the Financial Crisis. Cambridge University Press, Cambridge and New York, xiii + 343. o.

BLYTH, Mark [2013/2015]: Austerity: the History of a Dangerous Idea. Oxford University Press, Oxford and New York, xiii + 307 o.

BORDO, Michael and Robert N. McCauley [2017]: Triffin: Dilemma or Myth. BIS Working Papers No 684.

- BRUNNERMEIER, Markus K., Harold James and Jean-Pierre Landau [2016]: *The Euro and the Battle of Ideas*. Princeton University Press, Princeton and Oxford, vi + 349. o.
- Buckley, Ross P. and Douglas W. Arner [2011]: *From Crisis to Crisis. The Global Financial System and Regulatory Failure*. Kluwer Law International BV, The Netherlands, 36+273. o.
- CORBETT, Richard [1993]: *The Treaty of Maastricht. From Conception to Ratification: A Comprehensive Reference Guide*. Longman Group, Harlow, Essex, xxii + 412 o.
- CSABA LÁSZLÓ [2012]: *Perspectives of the Euro-Zone: Consolidation, Collapse or Muddling Through?* In: Latoszek, E. – Kotowska, I. – Nowak, A. Z. – Stepaniak, A. (eds.) (2012).
- DYSON, Kenneth and Ivo Maes [2016]: *Architects of the Euro. Intellectuals in the Making of European Monetary Union*. Oxford University Press, Oxford and New York, vii + 269. o.
- Elliott, Larry and Dan Atkinson [2016]: *Europe Isn't Working*. Yale University Press, New Haven and London, viii+285. o.
- FELDSTEIN, Martin [1997a]: *The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources of and Economic Liability*. *Journal of Economic Perspectives*, 11. kötet, 4. sz. (Fall) 23-42. o.
- FELDSTEIN, Martin [1997b]: *EMU and International Conflict*. *Foreign Affairs*, (november – december)
- HORSEFIELD, J. K [1969]: *The International Monetary Fund 1945-1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume III: Documents*. International Monetary Fund, Washington, D. C., vi +549 o.
- ISSING, Otmar [2008]: *The Birth of the Euro*. Translated from the original German by Nigel Hulbert. Cambridge University Press, Cambridge and New York, xiv + 260 o.
- KEYNES, J. M. [1933]: *National Self-Sufficiency*, *The Yale Review*, 22/4 (1933. június) 755-769. o.
- KEYNES, J. M. [1936]: *The General Theory of Employment, Interest and Money*. MacMillan, London – Harcourt, Brace, New York, xii + 403 o.
- KEYNES, J. M. [1936/1961/1965]: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. (Az 1961. évi angol nyelvű kiadás alapján.) *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 430 o.
- KEYNES, J. M. [1936/1971/2007]: *The General Theory of Employment, Interest and Money*. With a New Introduction by Paul Krugman, Winner of the Nobel Prize in Economics, 2008. Palgrave Macmillan for the Royal Economic Society, Houndmills, Basingstoke – New York, xxxviii + 428 o.
- KEYNES, J. M. [1941–1946/1980]: *Activities 1941-19464. Shaping the Post-War World. Bretton Woods and Reparations*. *Collected Writings of John Maynard Keynes*. Volume XXVI. Edited by Donald Moggridge. Macmillan – Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiv + 453 o.
- Keynes, J. M. (1942): *Proposals for an International Currency (or Clearing) Union*. [February 11,1942]. In: *Horsefield* [1969], 3-18. o.
- KEYNES, J. M. [1944]: *Speech before the House of Lords*. (23rd May) In *Keynes* [1941–1946/1980], 9–21. o.
- KÖZÖS NYILATKOZAT [1944]: *Joint Statement by Experts on the Establishment of an International Monetary Fund*. 7th April. In *Horsefield* [1969a], 128–135. o.
- KRUGMAN, Paul [1999, 2009]: *The Return of the Depression Economics and the Crisis of 2008*. Norton, New York and London, 207. o.

- LATOSZEK, E. – Kotowska, I. – Nowak, A. Z. – Stepaniak, A. (eds.) (2012): European Integration Process in the New Regional and Global Setting. WWZ – Varsói Egyetemi Könyvkiadó, Warsaw.
- MARSH, David [2009]: The Euro. The Politics of the New Global Currency. Yale University Press, New Haven and London, xii + 340. o.
- MARSH, David [2011]: The Euro. The Battle for the New Global Currency. Yale University Press, New Haven and London, xi + 384. o.
- MIHÁLYI PÉTER [2012]: Ez a hajó elment ... Az euro magyarországi bevezetése – múlt és jövő. Közgazdasági Szemle, LIX. évf., 7-8. sz. (július-augusztus) 917-922. o.
- NEMÉNYI Judit – Oblath Gábor [2012]: Az euro bevezetésének újragondolása. Közgazdasági Szemle, LIX. évf., 6. sz. (június) 569-684. o.
- Pisani-Ferry. Jean [2011]: The Euro Crisis and Its Aftermath. Oxford University Press, Oxford and New York, 2006. o.
- STIGLITZ, Joseph E. [2016]: The Euro. How a Common Currency Threatens the Future of Europe. Norton, New York – London, xxix + 173. o.
- SWANN, Dennis [1970/2000]: The Economics of Europe, From Common Market to European Union. Penguin Books, London, 399. o.
- SZAKOLCZAI GYÖRGY [2016]: Keynes életútja és a Nemzetközi Valutaalaphoz vezető gondolatok. Közgazdasági Szemle, LXIII. évf. 7-8. sz. 838–857. o.
- SZAKOLCZAI GYÖRGY [2017a]: Keynes és White szerepe a Nemzetközi Valutaalap létrehozásában és a Bretton Woods-i értekezlet. Közgazdasági Szemle, LXIV. évf. 1. sz. 74–96. o.
- SZAKOLCZAI GYÖRGY [2017b]: A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála I. Köz-Gazdaság, XII. évf. 1. sz. 81–95. o.
- SZAKOLCZAI GYÖRGY [2017c]: A Nemzetközi Valutaalap: Bretton Woods, Savannah és Keynes és White tragikus halála II. Köz-Gazdaság, XII. évf. 2. sz. 287–300. o.
- SZAKOLCZAI GYÖRGY [2017d]: A gazdasági egyensúly neoklasszikus és keynesi definíciója és az egyház társadalmi tanítása. Előadás. Szent István Tudományos Akadémia, szeptember 4. <http://szit.katolikus.hu/?szentistvan>
- SZAKOLCZAI GYÖRGY [2017e]: A keynesi általános és általános nemzetközi elmélet és a nemzetközi egyensúly keynesi definíciója. Köz-Gazdaság, XII. évf. 5. sz. 151–167. o.
- SZAKOLCZAI GYÖRGY [2018a]: A gazdasági egyensúly neoklasszikus és keynesi definíciója és a római katolikus egyház társadalmi tanítása. Székfoglaló előadás a Szent István Tudományos Akadémián, 2017. szeptember 4-én. Valóság, XXI. évf. 1. sz. 1–20. o.
- SZAKOLCZAI György [2018b]: John Maynard Keynes, a nemzetközi gazdaság keynesi rendje és a Nemzetközi Valutaalap. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 419. o.
- SZAKOLCZAI György [2019]: Csaba László: Válság gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988-2018). (Könyvismertetés.) Pénzügyi Szemle, 2019. évf., 3. sz., 449-461. o.
- WHITE, H. D. [1942]: Preliminary Draft Proposal for a United Nations Stabilization Fund and a Plan for Reconstruction and Development of the United and Associated Nations. (April 1942). In: Horsefield [1969], 37–82. o.